

КАКВО Е ТРАДИЦИЯТА – КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ИЛИ НАУЧНА КОНСТРУКЦИЯ?

Петко Христов
ИЕФЕМ при БАН – гр. София

WHAT IS THE TRADITION – CULTURAL HERITAGE OR SCIENTIFIC CONSTRUCTION?

Petko Hristov
*Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at
Bulgarian Academy of Sciences – Sofia*

Abstract

The article considers the question of tradition as a cultural heritage or scientific reconstruction. Asking the question whether our understanding of “tradition” covers the concept of a model of transmission of cultural values, the author assumes that the tradition should be understood as a modern interpretation of our own cultural background!

Key words: *tradition, heritage, ethnic, ethnicity.*

Повод за настоящите размисли ми даде едно от значенията на латинското *trāditiō*, разбирано като ‘предаване’, ‘разказ’, но също и като ‘учение’, ‘преподаване’. След вече едно десетилетие теренна работа из различни региони на Балканите, в България, Македония, Сърбия и Хърватия, все по-често си задавам въпроса какво представлява „традицията” и конкретно – „традиционната култура”, традиционно влязла в учебниците като един от основните обекти за проучване от етнологията.

Ето няколко предварителни въпроса за размисъл:

– Доколко нашето разбиране за „традиция” покрива представата за модел на предаване на културни ценности, като генератор

за постоянно развитие на етническите културни системи, и доколко – определянето ѝ като набор от артефакти, техники и стереотипи, които се определят от инварианта, макар да не са неизменяеми?

– След като стана ясно как се „изобретяват” традиции, дори в една строго консервативна страна като Англия (Hobsbawm 1983), как се „осъвременява” и модернизира народната култура (Генчев 1984: 29–31), не е ли време да направим и следващата крачка – да изясним за себе си, че под „традиция” всъщност модерната етнология разбира съвременната интерпретация на собственото ни културно минало, което всяко следващо поколение приема и „преподава” на следващите, изграждайки собствената си идентичност?

В етнологията и антропологията още през втората половина на XIX век възниква представата за „традицията” като много важен, исторически формиран компонент на културата. Още за Франц Боас „традиция”, „фолклор” и „култура” се припокриват и смесват (Feintuch 2001: 470). Под влияние на еволюционистката парадигма и най-вече на Едуард Тейлър се формира и възгледът за „традиционната” култура и фолклора като „културно наследство”, като „жива старина”, завещана от предците на съвременниците. На много места в Европа, но особено на Балканите, етнологията и фолклористиката възникват през XIX век в контекста на движенията за национално самоопределение и като част от усилията за формиране на националните идеологии. За изследователите от средата на XIX и началото на XX век „традицията” притежава определена старост, а да назовеш определен артефакт „традиционен” означава да го свържеш директно с друго, трудно за дефиниция, определение, каквото е „автентичност” (Feintuch 2001: 470). През този период от развитието на науката, характеризирането на нещо като „традиционно”, „автентично”, най-често го противопоставя на процеса на протичащата модернизация.

Провъзгласяването на определен артефакт за „традиционен” за част от „културната традиция” на народа, за етнолозите и фолклористите от XIX и първата половина на XX век означава да му се придаде важна социална значимост, да се превърне в част от културното наследство, което трябва да се съхранява, пази и предава на младите поколения.

Така етнолозите на Балканите, “the double insiders”, според сполучливото определение на колегата от Белград Слободан Наумович, са не само проучватели, но в епохата на националноосвободителните движения се превръщат и в своеобразни „адвокати” на своя изследователски обект – националните общности, от които произхождат (срв. Naumović 1998: 101–120). Нещо повече – много от тях участват с изследванията си в изграждането на националните идеологии и национални митове. Тази национална идеология, в която на „народната традиция”, като част от „културната съкровищница на народа”, безкритично се придава ценността на миналото (Беновска-Събкова 2004: 30), безспорно я превръща в идеологическата конструкция. Така работата на етнографи и фолклористи се превръща в своеобразни „спасителни” експедиции, които трябва да документират и запазят за идните поколения старинните пластове на „народната култура”, „живата старина”, загиваща под ударите на настъпващите модернизация и градска култура.

Още през първата половина на XIX век „бащите” на етнологичните проучвания на Балканите се обръщат към миналото и дават приоритет на разказите и спомените на възрастните хора. Всяко поколение патриотично настроени изследователи започва да се вайка за изчезващата „традиция”, за загубения „Златен век” на народната култура и пропадането на „чистите” пасторални нрави, а на съвременното им състояние на народната култура е отредена ролята на отломки от това минало. Изучаването на народната култура е съпроводено от представата за „традицията” вместо като процес на предаване на културни ценности и стереотипи, по-скоро като за устойчиво, непроменливо културно знание, което отново трябва да се търси в миналото (Беновска-Събкова 2004: 30).

Очевидно такъв възглед за традиционната култура предвещава края на етнологията за всяко следващо поколение изследователи. Да не говорим, че културните „отломки” за исторически определено настояще се превръщат в „културно наследство” и „ценно културно достояние” за всяко следващо поколение етнографи и фолклористи. Цитираният в българската етнография пример с навлезлите в българското земеделие през периода на османското владичество американски аграрни култури е особено показателен – бобът изведнъж

през XIX век се превръща в българска „национална храна” (Генчев 1984: 25).

Подобно на променения възглед за етническата идентичност като процес на конструиране, макар и бавно, представата за „традицията” като интерпретация на културното минало постепенно си пробива път в етнологията на Балканите. Както вече написах в едно по-ранно изследване, трудностите при сравнителните етнологични изследвания на Балканите, особено в граничните региони, произтича от все още безкритичното възприемане на етническата идентичност като примордиална, веднъж завинаги дадена (Hristov 2009: 113).

Подобен възглед, използван като интерпретативна стратегия и от историци, и от етнологи на Балканите (Naumović 1998: 101–120), залага на “традицията” като константна културна „база”, на мита за „златния век” на националното Възраждане и здравите народностни корени на народната култура, разбрана като пасторално-патриархална и търсена в селото (Наумовић 1995: 114–128). Тази „народна традиция” трябва да се съхранява, възпроизвежда и (непременно) да се предава на поколенията.

В българската наука от втората половина на XX век са правени опити за промяна на перспективата, като се виждат в *етноса* чертите на социална общност, променлива в исторически план – за Стоян Генчев етническата общност е „основна форма на съществуване на етноса” (Генчев 1984: 87), за Т. Ив. Живков *етничното* е „форма на наследяване, преобразуване и предаване в наследство на социално-антропологичната действителност” (Живков 1994: 112). Подобни опити, намерили място и в останалите източноевропейски етнологии през 70-те и 80-те години на XX век, остават, за съжаление, извън полезрението на историците (Tzaneva 2000: 103–104). Същото се отнася и за историческата наука в останалите балкански страни.

Сами по себе си обаче, наследените религия, език, нрави и култура все още не представляват етническа идентичност (Алтермат 1998: 62). За редица европейски етнологи процесът на етногенезис е преди всичко съзряване на чувството за единство, независимо от това на каква основа то се основава (Шнирельман 1999). Към *етничността* винаги принадлежи една система от културни символи, които могат да се променят в своята конкретна форма и конфигурация, но

притежават функцията да поддържат (възпроизвеждайки я) вътрешната групова интеграция и разграничението спрямо другите.

Етничността ни се разкрива преди всичко като отношение на тъждество и различие, т.е. на идентичност/ не-идентичност (Gossiaux 2002: 12–20). За изследователя е особено важно да анализира във всеки отделен случай и исторически момент съвкупността от средства, прийоми и стратегии на поведение, използвани за съхранение и укрепване, или обратно – за премахване на етническите граници. Както всяка граница, *етничността* се фиксира с гранични маркери – културни черти, артефакти, от наличието (или липсата) на които зависи към коя група ще бъде причислен даден индивид. И тъй като тези културни черти са винаги релативни като етническа принадлежност (за Фредерик Барт те са само инструмент за боравене), тяхното превръщане в *етно-/национални маркери* е въпрос на включването им в системата от символи на общността, т.е. в културата ѝ според Кл. Гийрц (Geertz 1998/1973: I, 345) и провъзгласяването им за „автентична народна традиция”. В този смисъл, според мен, *етничността* е резултат от конструктивно различняване на културни единства.

Така провъзгласяването на определени културни артефакти, най-често общи и споделени на Балканите, за част от „автентичната народна култура” на етноса, превръща „традицията” в част от идеологическата конструкция за „културното наследство”, което трябва да бъде съхранено за бъдещите поколения на всяка цена. Ролята на изследователя е не да подхранва „характера и съдържанието на национализма като ‘информационен извор’ на колективното поведение” (Geertz 1998/1973: I, 348), а посредством интерпретиране на самоинтерпретацията на носителите да се достигне до смисъла и значението, които определени символи имат „отвътре”, т.е. за съответната общност, създател и носител на една култура.

В динамичния процес на глобализация в началото на XXI век, описваща света с метафората за „глобалното село”, „традицията” като наследство от културата на пред-модерното село е подложена на радикална промяна и драстични трансформации. Според съвременната антропология да се провъзгласи нещо за „**традиция**” се превръща в акт за интерпретация, начин за селектиране и обознача-

чение, един фундаментален способ за внасяне на съществен ред в буркотията на социалния живот (Feintuch 2001: 471).

В контекста на поставените в началото на настоящото изложение въпроси можем да обобщим, че изказаното още в началото на 1980-те години в българската етнология от Стоян Генчев разбирание за „традицията“ като отношение на дадено поколение към миналото като цяло и към културата на миналото конкретно, като оценка на това поколение за наследената култура (Генчев 1984: 33), може да се превърне във важна изследователска и педагогическа стратегия. „Научаването“ на всяко ново поколение на „народна традиция“ в съвременността, поставянето на основите на съвместното интерпретиране на културното ни минало на Балканите, би могло да се превърне в основа за общото ни бъдеще в една обединена Европа, Европа на „единство в многообразието“. В това отношение ролята и на изследователите, и на университетските професори е изключително съществена.

Така и ние на свой ред можем да възкликнем: **Традицията**, разбирана като консервативно и слабо променящо се културно наследство, **умира... Да живее традицията**, разбирана като нашата съвременна интерпретация на собственото ни културно минало!

ЛИТЕРАТУРА

- Алтермат, У.** Етнонационализмът в Европа. София, 1998.
- Беновска-Събкова, М.** Размисли върху методите за проучване на традиционната култура в съвременността. – В: Етно-културолошки зборник, кн. IX, Сврльиг, 2004, 29–34.
- Генчев, Ст.** Народна култура и етнография. София, 1984.
- Живков, Т. Ив.** Етническият синдром. София, 1994.
- Наумовић, С.** Српско село и селяк: између националног и страначког симбола. – В: ГЕИ САНУ, Књ. XLIV, Београд, 1995, 114-128
- Шнирелман, В. А.** Национальные символы, этноисторические мифы и этнополитика. – В: Македония – проблемы истории и культуры. Москва, 1999.

Barth, F. Introduction. – In: Barth, F. (Ed.) Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference. Bergen – Oslo – London, 1969.

Feintuch, B. Tradition. – In: Bariefield, T. (Ed.) The Dictionary of Anthropology. Oxford: Blackwell, 2001, pp. 470–471

Geertz, C. 1998/ 1973: Kliford Gerc. Tumaenje kultura. I-II, Beograd (= Clifford Geertz. The Interpretation of Cultures. New York, 1973)

Gossiaux, J-F. Pouvoirs ethniques dans les Balkans. Paris, 2002.

Hobsbawm, E. Introduction. – In: Eric Hobsbawm, Terence Ranger (Eds.) The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, pp. 1–14.

Hristov, P. Borders and Identities (Difficulties and perspectives faced by comparative ethnological studies of the border regions in the Balkans) – In: Études Balkaniques, 3, 2009, pp. 109–126

Naumović, S. Romanticists or Double Insiders? An Essay on the Origins of Ideologised Discourses in Balkan Ethnology. – In: Ethnologia Balkanica. 2, 1998, 101–120

Tzaneva, E. Interpreting Ethnicity. Sofia, 2000.